

жується збільшення участі граба звичайного (*Carpinus betulus*), а у підсушених соснових лісах на торфах, особливо в урочищі Князь-Багон- посилення у трав'яно-чагарниковому ярусі насаджень участі кропиви дводомної (*Urtica dioica*) та ожин – сизої і несійської (*Rubus caesius*, *R. nessensis*). Для підсушених вільшняків характерне збільшення ролі малини (*Rubus idaeus*) у приземному ярусі цих фітоценозів, що зайняла місце осок (*Carex riparia*, *C. elongata*). Внаслідок осушення лісових боліт навколо оз. Мошне фактично зникли такі угруповання, як сосняки журавлиново-бобівниково-сфагнові (*Pinetum oxycoccoso-menyanthoso-sphagnosum*), рідкісними стали сосняки лохинові та багнові (*Pinetum uliginosum*, *P. ledosum*), натомість зросла роль чорничників (*Pinetum myrtillosum*). Зникли й поширені колись складні сосново-пухнастоберезові ліси пухівкові (*Pineto-Betuletum pubescentis eriophorosum (vaginati)*). Зазначені угруповання лісових боліт відображали поєднання двох типів рослинності – лісового й болотного, їх своєрідне "накладання" у межах однієї ділянки.

Сучасна фітоценотична структура лісових угруповань є наслідком природних постмеліоративних та пострезерваційних сукцесійних змін у рослинному покриві, результатом антропогенного зміщення градієнтів просторових екологічних ніш, зокрема їх мезофітизації.

Слід зазначити, що створення Шацького НПП відбулося у період, коли рослинний покрив цієї території вже перебував у фазі посилення сукцесійних змін, зумовлених здійсненими у 1960-1970 роках осушувальними гідромеліораціями. Останні особливо інтенсивно проводили у лісових масивах. Зміщення екологічного різноманіття території Шацького Поозер'я на користь мезофітних екосистем сталося внаслідок зменшення рівня її обводненості, тобто різкого звуження амплітуди градієнтів просторових екологічних ніш, що й проявилось у скороченні площ гігрофітних угруповань та їх трансформації у мезофітні.

Повторні обстеження на постійних пробних площ на болотах біля озера "Кругле" у Шацькому НПП з метою оцінки резерватогенної динаміки фітосистем показало, що припинення сінокісного режиму використання боліт після заповідання сприяло їх швидкому закущавінню та залісненню. Тут зафіксовано таку послідовність сукцесійних змін:

- ірисово-дрібноосокові угруповання;
- дрібноосоково-щучникові (як відображення продовження дії осушення);
- дрібноосоково-щучниково-високотравні (з перевагою смовді болотної) угруповання;
- високотравно-чагарникові (з верби попелястої та розмаринолистої)
- угруповання;
- високотравно-чагарниково-лісові (з берези повислої та сосни звичайної) угруповання;
- чагарниково-лісові угруповання.

У результаті припинення сінокосіння відбулася зміна не лише рослинної формациї, а й типу рослинності – трав'янисті угруповання були витіснені чагарниковими, а останні – деревними. З пробних ділянок зникли такі червонокнижні представники флори, як *Salix lapponum*, *Dactylorhiza latifolia*, регіонально рідкісні *Thalictrum flavum*, значно зменшилася участь *Carex appropinquata* тощо.

Це свідчить про те, що для збереження рідкісних видів рослин необхідне збереження вихідного (у даному випадку сінокісного) режиму використання боліт, тобто збереження існуючих параметрів екосистем. Або ж слід усвідомити те, що застосування режиму заповідання (як специфічного засобу пониження інтенсивності антропогенного втручання у функціонування лісових чи болотних угруповань) зумовить зміну кількісних параметрів екосистем (болота чи лісу) і відповідно потребу пристосування фітостроми до нових умов. Залежно від стратегії поведінки та екологічних потреб видів відбуватиметься й зміна флористичного складу угруповань та домінантів. Як засіб збереження раритетних видів слід розглядати активну охорону їх місцезростань.

Дослідження лісових угруповань показало, що на Західному Поліссі вплив заповідання часто поєднується з впливом осушення, яке проявляється через мезофітизацію і мезотрофізацію трав'яного вкриття, причому ближче до каналів ця тенденція виражена більш яскраво, ніж на міжканальних ділянках. Типові оліготрофи-гігрофіти в осушених лісах, що знаходяться у заповідній зоні, тепер трапляються лише поодинокі, а то й зовсім зникають. У моховому вкритті замість сфагнів домінуючими стали зелені мохи, а на місці журавлиново-сфагнових та багново – сфагнових сосняків сформувалися сосняки чорничеві. Послідовність зміни фітоценозів відображає такий сукцесійний ряд:

1. *Betuleto (pubescens) -Pinetum oxycoccoso-sphagnosum*;
2. *Pinetum ledoso-sphagnosum*;
3. *Pinetum ledosum*;
4. *Pinetum myrtillosum*;
5. *Pinetum ruboso-pleuroziosum*.

Література

1. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наук.думка, 1983. – 216 с.
2. Андриенко Т.Л. Растительность Украинского Полесья (территориальное распределение, динамика, охрана): Автореф. дисс...доктора биол.наук. – К.: 1984. – 56 с.
3. Григора И.М. Происхождение и динамика лесных болот Украинского Полесья: Автореф. дисс...доктора биол.наук. – К.: 1998. – 44 с.
4. Парфенов В.И., Ким Г.А., Рыковский Г.Ф. Антропогенные изменения флоры и растительности Белоруссии. – Минск: Наука и техника, 1985. – 294 с.
5. Изменение растительности и флоры болот УССР под влиянием мелиорации/ Балашев Л.С., Андриенко Т.Л., Кузьмичев А.И., Григора И.М. – К.: Наук. думка, 1982. – 292 с.

УДК 630*116

Докторант О.Я. Лазор, канд. с.-г. наук –
УАДУ при Президенті України

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА МІСТ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Вказано передумови екологічно сталою розвитку. У цьому контексті проаналізовані завдання, функції, компетенції та повноваження міських рад, їх виконавчих органів, а також взаємодія з відповідними регіональними державними управліннями. Обґрунтовано необхідність створення концепції міської екологічної політики.

Ecological politics of cities in a context of constant development of the built-up areas

The author of the article pointed out the preconditions of sustainable development; analyzed targets, functions, competences and authority of town's councils, its executive institutions and cooperation with regional public organs in ecological sphere. The creation of conception of town's environmental policy is discussed.

Серед соціально-економічних проблем останнім часом найбільш важливого значення набули питання, що стосуються покращення навколишнього природного середовища. Концентрація людей у містах, збільшення кількості міст та їх розмірів зумовили збільшення забруднення у великих містах, зокрема у великих індустріальних центрах. Природні комплекси урбанізованих територій значно деградовані. Особливо інтенсивно забруднюються водний та повітряний басейни великих міст та агломерацій.

Без усвідомлення того, що рівень людського життя безпосередньо пов'язаний із екологічним станом неможливо ефективно вирішувати соціально-економічні, політичні, культурні проблеми розвитку як міст, так і регіонів зокрема, та держави загалом. У доповіді Міжнародної комісії з навколишнього природного середовища вказується [5], що для досягнення стану сталого розвитку необхідне існування таких передумов:

- політичної системи, здатної забезпечити участь громадськості у прийнятті рішень;
- економічної системи, що може забезпечити розширене виробництво, зорієнтоване на збереження еколого-ресурсної бази та технічний прогрес;
- соціальної системи, здатної знімати напруження, що виникає внаслідок негармонійного розвитку суспільства;
- технологічної системи, що стимулювала б постійний пошук нових рішень;
- міжнародної системи, що сприяла б підтримці існуючих та налагодженню нових зв'язків;
- гнучкої адміністративної системи, здатної до функціонування у нових умовах.

Сталий розвиток означає розвиток без збитків основним екологічним, соціальним та економічним процесам, а також – системам, від яких ці процеси залежать. В Україні більшість із вище вказаних передумов знаходяться на початковому етапі свого розвитку. Тому питання екологічної політики кожного підприємства, організації, що у сукупності становлять відповідну політику міста, а відтак регіону та держави – потребують свого вирішення. Ці завдання можна виконати шляхом вироблення концепції екологічної політики кожного міста зокрема. Що це дасть для органів міського самоврядування? Насамперед, це:

- інтеграція цілей сталого розвитку в міську політику;
- вдосконалення системи управління містом;
- можливість розвивати інтеграційний підхід до вирішення різного роду завдань;
- залучення громадськості до цього процесу, підвищення її екологічної культури;
- регулювання діяльності виконавчих органів у сфері захисту довкілля;

- вироблення критеріїв оцінки стану навколишнього середовища та відповідність їх міжнародним стандартам;
- проведення оцінки, моніторингу та інформування громадськості про стан довкілля.

Однак необхідно пам'ятати найважливішу умову, а саме: відповідність чинному законодавству України, що наділяє міські ради повноваженнями – правами й обов'язками, які випливають із завдань та функцій інституцій міського врядування на відповідній території. Ті повноваження, що торкаються організації діяльності з питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, організації екологічної освіти, екологічного виховання громадян тощо – зосереджені у Конституції України [1] та Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" [2].

Чинне законодавство України закріпило права місцевих рад здійснювати повноваження з регулювання відносин щодо охорони навколишнього природного середовища, а саме:

- забезпечувати реалізацію екологічної політики України, екологічних прав громадян;
- давати згоду на розміщення з урахуванням екологічних вимог на підвідомчій території підприємств, установ і організацій;
- затверджувати з урахуванням екологічних вимог проекти планування й забудови населених пунктів, їх генеральні плани та схеми промислових вузлів;
- видавати та скасовувати дозволи на окреме спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;
- затверджувати екологічні програми;
- організовувати у випадку необхідності проведення екологічної експертизи;
- інформувати населення про стан навколишнього природного середовища;
- організовувати роботу з ліквідації екологічних наслідків аварій, залучати до цих робіт підприємства, установи й організації (незалежно від їхнього підпорядкування та форми власності) та окремих громадян;
- приймати рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;
- здійснювати контроль за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- припиняти господарську діяльність підприємств, установ і організацій місцевого підпорядкування, а також обмежувати чи припиняти (тимчасово) діяльність не підпорядкованих радам підприємств, установ та організацій у випадку порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- координувати діяльність відповідних спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів на території місцевої ради.

Законодавство наділяє міські ради також функціями керівництва, забезпечення, організації, контролю тощо. У функціях міських рад у сфері екології та природних ресурсів розкривається призначення цих інституцій не тільки як представницьких органів. Саме ці аспекти втілюються у конкретні напрямки і види діяльності рад щодо виконання поставлених завдань. Відпо-

відно до Концепції сталого розвитку населених пунктів [4], основними заходами з реалізації державної політики у цій сфері є:

- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- формування повноцінного життєвого середовища у населених пунктах;
- захист від несприятливих природних явищ;
- запобігання виникненню техногенних аварій тощо.

Міські ради та їх виконавчі органи повинні вирішувати безліч екологічних проблем: забруднення атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод неочищеними або недостатньо очищеними каналізаційними стоками, нагромадження відходів. Тільки впродовж року в Україні утворюється близько мільярда тонн промислових та побутових твердих відходів, з яких близько 10 % переробляється. Площі сміттєзвалищ, сховищ, териконів уже займають майже 160 тисяч гектарів, а загальний обсяг нагромаджених відходів становить близько 25 млрд. тонн [7].

Чинне законодавство наділяє міські ради відповідними функціями та повноваженнями, що є основою їх практичної діяльності та закріплені у ст. ст. 25, 26 Закону "Про місцеве самоврядування в Україні". Міські ради можуть здійснювати й інші повноваження. Згідно із ст. 33 Закону України [3] вони:

- дають згоду на розміщення на відповідній території нових об'єктів, сфера екологічного впливу діяльності яких, згідно з діючими нормативами, включає таку територію;
- приймають у межах, визначених законом, рішення з питань боротьби із стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність.

Відповідно до повноважень та компетенцій, міські ради можуть створювати спеціальні підрозділи, які контролюють виконання природоохоронного законодавства організаціями, установами та підприємствами у межах своєї території. Це можуть бути різноманітні структурні утворення (трести, підприємства тощо), які утворюються представницькими органами міських громад різних ієрархій. Такий підрозділ створено у м. Львові – комунальне підприємство "Інспекція благоустрою та екології", до обов'язків якого входить:

- контроль за дотриманням природоохоронного законодавства на підприємствах та організаціях міста;
- плановий контроль хімічного складу каналізаційних стоків підприємств з метою попередження наднормативного забруднення;
- контроль викидів в атмосферу тощо.

Як приклад діяльності у цьому плані можна навести Розпорядження міського голови від 25.06.1999 р. № 329 "Про контроль за охороною зелених насаджень у м. Львові". Технологічний та приймальний види контролю, згідно з вказаним розпорядженням, здійснює департамент міського інженерного господарства, інспекційний – комунальне підприємство, управління муніципальної дружини та підрозділ екологічної міліції. Відповідно до п.п. 3.1, 3.2 цього Розпорядження, "працівники визначених контролюючих органів у випадку виявлення фактів порушень та відповідальних за це юридичних чи фізичних осіб складають документи встановленої форми та передають їх до

уповноважених державних інституцій". Факти відповідних порушень оформляються у вигляді:

- протоколів про адміністративні правопорушення;
- актів про порушення для подальшого відшкодування збитків.

Протоколи для притягнення до адмінвідповідальності та Акти про порушення передаються до Держуправління екології та природних ресурсів у Львівській області. Розмір заподіяної шкоди обчислюється інспекторами цього Держуправління за таксами, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 08.04.1999 р. № 559, а стягнуті кошти перераховуються на спеціальні бюджетні рахунки (цільові фонди охорони навколишнього природного середовища) згідно з чинним законодавством.

Місцеві ради, відповідно до ст. 15 вище згаданого Закону [2], в межах своєї компетенції несуть відповідальність за стан навколишнього природного середовища на своїй території.

Важливі повноваження мають також виконавчі комітети міських рад (за винятком міст районного підпорядкування) щодо координації дій на відповідній території місцевих спеціально уповноважених державних органів управління з охорони природи – територіальних органів Міністерства екології та природних ресурсів України, Державного комітету України по земельних ресурсах, Державного комітету України по водному господарству, Державного комітету лісового господарства України (ч. 2 ст. 33 Закону [3]). Ця координація, що реалізує через залучення виконавчими комітетами вище вказаних спеціально уповноважених інституцій, повинна об'єднувати зусилля численних органів, які здійснюють управлінські функції в галузі екології та природних ресурсів, а саме для:

- розробки міських екологічних програм;
- узгодження лімітів природокористування на території міст;
- ініціювання здійснення комплексних перевірок виконання природоохоронного законодавства на підприємствах тощо.

Відповідно до ст. 19 Закону "Про охорону навколишнього природного середовища" [2], виконавчі та розпорядчі інституції органів місцевого самоврядування, реалізуючи рішення відповідних рад, окрім цього:

- організовують розробку місцевих екологічних програм;
- визначають порядок оплати та розміри платежів за забруднення навколишнього середовища та захоронення відходів;
- затверджують за поданням органів Міністерства екології та природних ресурсів для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та ліміти розміщення відходів;
- організовують збір, переробку, утилізацію та захоронення промислових, побутових та інших відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві позабюджетні фонди охорони навколишнього природного середовища;
- погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій із питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;

- забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій, громади про стан довкілля;
- організовують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;
- приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Особлива роль у прийнятті рішень з екологічних питань належить міському голові, який гарантує здійснення відповідних повноважень органів місцевої виконавчої влади, дотримання вимог законодавства у цій сфері, організовує роботу відповідної ради та її виконавчих органів, підписує їх рішення, виконує координуючі, виконавчо-розпорядчі та контролюючі функції.

У вирішенні екологічних проблем важливу роль відіграють містобудівельні методи: функціональне зонування міських територій, збереження та раціональне використання природних компонентів.

Суть проблеми захисту довкілля від викидів промислових підприємств полягає у створенні замкнутих технологічних циклів, однак це вимагає значних капіталовкладень. Часто використовують різного роду установки, які максимально поглинають або знешкоджують ці викиди. Проте дотепер одним із найпоширеніших способів зниження концентрації в атмосфері викидів є їх розсіювання.

Органи місцевого самоврядування можуть використовувати соціально-економічні заходи щодо захисту довкілля: політику цін, кредити, штрафи, створення програм, адміністративні санкції тощо. Оскільки проблема захисту довкілля – комплексна проблема, то вона потребує координації зусиль всіх суб'єктів територіальної громади, активної їх участі у цій важливій справі.

Проблема відродження міст України, що також потребує свого вирішення, багато в чому залежить від зниження рівня урбанізації та техногенного навантаження, яке, насамперед, залежить від провадження органами місцевої влади екологічної політики, як складової міської політики. Як вважають фахівці [6], міська політика існує з часу існування держави, але на початкових етапах вона була розчинена у політиці державного будівництва. Суб'єктивні та об'єктивні чинники зумовлюють необхідність проведення спеціальної міської політики за допомогою якої діяльність міських громад спрямовується у певному напрямку. Формуючи міську політику необхідно враховувати, що:

- реалізація місцевих інтересів повинна бути умовою реалізації державних – держава має бути зацікавлена у вільному розвитку міст і регіональний їх розвиток має бути замінений процесом самоврядування;
- необхідною є відмова від практики використання міст, пов'язаних з індустріалізацією як сировинного приладу до економіки держави;
- безвиразність інтересів на рівні місцевих органів управління є перешкодою розв'язанню проблем міста: необхідно формувати ціннісні орієнтири розвитку міст;
- інтенсифікація використання території міста, що була характерною для виробничого підходу, має поступитися місцем орієнтації на створення якісного середовища для життєдіяльності його мешканців;

- створення екологічного та естетичного середовища за містобудівельного планування значною мірою зумовлено збереженням та раціональним використанням природних компонентів;
- розвиток кожної з підсистем міста сприяє зміцненню взаємозв'язків між ними, а також стійкості міста як системи;
- її напрями повинні визначатися з урахуванням інтересів розвитку суспільства загалом та міських громад зокрема.

Отже, метою екологічної політики міст має бути вироблення стратегічних напрямків, що дозволять досягнути їх сталого розвитку та економії природних ресурсів, забезпечити здорове довкілля, знизити рівень захворювання від екологічних чинників. Усе це загалом зумовить якісно новий рівень життя людей.

Література

1. Конституція України від 26.06.1996 р.
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991р.
3. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 р.
4. Концепція сталого розвитку населених пунктів від 24.12.1999 р.
5. Державне регулювання економіки: Навч. посібник/ С.М. Чистов, А.С. Никифоров, Т.Ф. Купенко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 291 с.
6. Дробишевська Т.В. До питання становлення міської політики в Україні./ Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. Зб. наук. Праць за матер. Доп. Міжн. Наук. – практ. Конф. 21-23 травня 1998 р. Ч.1 – Львів, НАН Укр. Ін-т. рег. досл. – С. 172-174.
7. Краснодемська З. Скільки коштує нормальна екологія?/ Урядовий кур'єр від 05.02.2002р., № 23.